

נאוה שאן- הפעילות התרבותית בגטו

"התמודדות ללא נשק" - יום עיון - בית טרזין 26/12/1989

חיי התרבות בטרזין נוצרו על ידי אוכלוסייה שהייתה בעלת אוריינטציה צ'כית מובהקת ולא יהודית. אני עצמי נולדתי לתוך יהדות מתבוללת. הורי מחקו עצמם מרשימת האוכלוסייה היהודית ואני הייתי רשומה כבת "בלי דת".
השאלה שתמיד שאלתי את עצמי היא: האם הפעילות התרבותית נוצרה כי הקהל היה צמא לתרבות או שהאומנים רצו להמשיך לפעול? התשובה כנראה באמצע. כשהגיעו הקשישים מגרמניה לטרזין הם נדהמו ונבהלו. הבטיחו להם נסיעה למקום יפה, אך המציאות הייתה שונה. אחדים מהם החלו לעסוק בשעות הפנאי בשירה, באופרטות, בהרצאות על שפינוזה ונתה (Goethe). עיקר רצונם היה להיזכר במה שהיה להם. בנקודה זו הם היו שונים מהצ'כים: אנתוני רצינו להמשיך, לא לחזור אחורה.
חשוב מאוד להבין מי הייתה האוכלוסייה: בצ'כיה היו 150.000 יהודים. אוכלוסייה זעיר-בורגנית, מבוססת כלכלית, בעלת צורך חזק להריח תרבות או אומנות. צורך זה היה לא פחות חזק מהצורך במזון ממש. הבנתי זאת כשראיתי במו עיניי אדם שהמיר פרוסת לחם עבור כרטיס להופעה שלי.
בין האוכלוסייה היהודית הצ'כית היו גם אומנים, (לדוגמה – רפאל שטר) וגם שחקנים מתחילים. אני למדתי שלוש שנים משחק בפראג, לפני שבאתי לטרזין. היו גם כאלה שעבורם התיאטרון היה אובססיה. איך זה התחיל? הגעתי בטרנספורט למרתף חשוך. כשארמתי שאני שחקנית ביקשו שאציג קטע כלשהו. הצגתי קטע שזכה להצלחה. למחרת ביקשו גם מהבלוק השני שאציג קטע מסוים. לא מתוך שעמום הם ביקשו אותי אלא הם פשוט רצו לשמוע אותו קטע. הפעילות התרבותית נעשתה אחרי שעות העבודה. האומנות לא הייתה מקצוע. אני עבדתי במסגרייה ואחרי כן הופעתי או ביימתי. כך עשה גם רפי שטר.

הנקודה המעניינת היא שבאותה תקופה היו כל המוסדות התרבותיים והאוניברסיטאות בפראג – סגורים ואילו בטרזין – האומנות פרחת. בכל יום הובאה תכנית, לדוגמה: (מתוך ספרו של אדלר):
"במשך ארבעה ימים אפשר לראות:
קומדיה של פרנק בנדיקט
ערב משעשע (פעם חמישית)
מוסיקה קלה
קונצרט ווקאלי
מחזה יחיד של קוקטו"

בטרזין התחלתי לעסוק גם בבימוי למרות שלא היה לי כל מושג בתחום זה. עד שהגיע לגטו בחור בן 25 – גוסטו שורש שנחשב לגאון באוניברסיטה. הוא היה במאי מוכשר באופן יוצא מן הכלל. ביקשתי ממנו לביים אותי והוא סירב לעשות תיאטרון תחת הכיבוש הגרמני. אחר מספר חודשים נכנע ללחץ. גוסטו רצה לביים את ההצגה: "שידוכים" של גוגל. המחזה לא נמצא בין הספרים שהובאו לגטו וגוסטו קיבל את הספר אחרי שהגניב פתק לפראג בו הוא מבקש שישלחו לא את המחזה. בחזרה הראשונה הכריז גוסטו ש"לא נעבוד כדי להרוג את הזמן, אלא כאילו אנחנו בפראג". בנוסף לכך התחיל סמינר לשחקנים והרצה על תיאטרון בפני אנשים שאחרי המלחמה חזרו לשחק על הבמה. העבודה על המחזה נמשכה חודשים. מאחר ומהשעה 20.00 אסור היה לצאת לרחוב, נכנסנו לחדר העבודה לפני 20.00 ומשם, בבוקר, יצאנו לעבודה. אכלנו מה שהגניבו לנו מהעבודה במשך היום. עבדנו ברצינות כאילו אנחנו בתיאטרון הלאומי ובמשך כל אותם החודשים נשלחו אנשים לטרנספורטים. כעבור מספר חודשים הועלתה ההצגה. זו הייתה ההצגה הטובה ביותר שהייתה בטרזין.
הפעילות התרבותית כללה גם את הילדים. אני הייתי מורה לדרמה. במסגרת זו החלטתי לעשות הצגה עם הילדים - הצגנו את "הגחליליות". ההצגה הייתה גם הוכחה לשתוף הפעולה בין הציונים והלא-ציונים בגטו. עבור הילדים זו הייתה חוויה יוצאת מהכלל.
בהקשר זה חשוב לציין שלמרות שחושבים ש"ברונדיבר" נכתבה בגטו, היא נכתבה קודם ע"י הופמיסטר (Hoffmeister) שהיה משורר ודיפלומט צ'כי. הבימוי של זלנקה (Zelenka) הוא שעשה אותה להצגה יוצאת מן הכלל. הערת המתרגם: המוסיקה לאופרת הילדים הזו נכתבה ע"י הנס קראסה (Hans Krasa) שאלה חשובה נוספת מתייחסת למידת התעניינות הגרמנים בפעילות התרבותית בגטו. הגרמנים לא התעניינו בתחום. יוצא דופן הוא הסיפור הבא: נודע לי שאחד מאנשי ה-SS נכח בהצגת "גחליליות". למחרת קרא לי ודיבר איתי. הוא התעניין מדוע לקחתי משהו צ'כי ולא יהודי, כמו "חנכה" למשל. השבתי לו שאני מבית צ'כי ושאלתי מהיכן שמע על חנוכה. הוא סיפר שהוא מכיר את החג כי היה מספר שנים באוניברסיטה העברית בירושלים. שאלתי אותו אם שם הבין והחליט שצריך להשמיד את היהודים. הוא ענה "כן".

"התמודדות ללא נשק"
חלק ב'
הפעילות האמנותית תרבותית של אסירי גיטו טרזין
חוברת לסיכום הרצאות יום העיון 26.12.1989, כ"ח כסלו תש"ן
בעריכת ד"ר אלי לונטל